

IMAGINEA STRĂINULUI ÎN FRAZEOLOGIA ROMÂNEASCĂ

LIVIU GROZA
Universitatea din București

Pentru imagologia istorică, dar, în același timp, și pentru frazeologie, un subiect de cercetare îl constituie, sau ar trebui să îl constituie, expresiile referitoare la felul în care străinii au fost percepuți de fiecare popor în parte. Constituirea identității de sine a unui popor s-a realizat și prin raportarea la alte lumi, la alte tipuri umane, la alte mentalități și practici sociale de referință (Duțu 1985: 18), ceea ce nu avea cum să nu capete și anumite manifestări lingvistice, cu precădere în povestirile cu caracter anecdotic, dar și în lexic și frazeologie.

În frazeologia românească, concepută în sens foarte larg (Groza 2011: 11–21), există un număr relativ mare de expresii sau de construcții lingvistice (expresii, proverbe, zicale etc.) care oferă o imagine destul de clară a felului în care românii i-au văzut pe străini de-a lungul timpului. Din punct de vedere tematic se pot distinge expresii referitoare la:

a) incapacitatea, reală sau simulată, de a comunica, din cauza diferențelor lingvistice (*a o face pe englezul* sau *a se face englez*, *a fi englez*, *a se face chinez*, *a se face neamț* = a te face că nu înțelegi, că nu știi etc. despre ce anume este vorba ori ce se petrece; *a vorbi* sau *a grăi*, *a bolborosi turcește* = a vorbi o limbă neînțeleasă; *parcă se bat jidanii la gura lui* = vorbește repede și cam nedeslușit). De multe ori această incapacitate de a comunica este pusă pe seama stării de ebrietate (*a vorbi grecește* sau *nemțește* = a fi beat; *a vorbi* sau *a grăi*, *a bolborosi turcește* = a rosti cuvintele neclar din cauza băuturii).

b) obiceiuri nesănătoase, în special alcoolismul (*a fura* sau *a lua*, *a prinde*, *a apuca luleaua neamțului cu zale cu tot* = a se îmbăta; *a furat luleaua neamțului și șade în fundul șanțului* = a se îmbăta foarte tare), precum și boli atribuite etniei (*boala turcilor* = ciurma; *boala englezească* = rahitismul; *boala francească* = sifilisul).

c) comportamente, posturi și atitudini percepute ca specifice etniei (*a mânca cât un turc din cei calici* = a mânca mult și cu lăcomie; *a sta* sau *a șede*, *a se așeza turcește*, *grecește* = a sta jos cu picioarele încrucișate sub corp, ca orientalii; *a fi turc* sau *ca turcul* = a fi foarte încăpățânat, a nu vrea să înțeleagă, a nu ține seama de nimic; *parcă se bat turcii la gura lui* = se spune despre cineva care mănâncă lacom; *a se îndesa ca țiganul la praznic* = a se înghesui foarte tare unde e rost de mâncare și băutură fără plată; *a-i fi milă ca țiganului de pilă* = a nu avea milă deloc).

În frazeologia românească tipurile etnice reprezentate cel mai bine în expresii, proverbe și zicători sunt: *evreul* sau *jidantul*, *turcul*, *neamțul*, *grecul* și *țiganul*.

Evreii sau *jidanii* sunt văzuți ca oameni care, potrivit legendei, au fost cândva uriași (*a fi rupt din jidovi* = adică om voinic, corpolent; *de când cu jidovii* = adică din vechime, de când erau oamenii mari, jidovi), care, în general, au apucături rele (*are cap de jidan* = umblă cu

înșelăciuni; *jidan botezat* = creștin cu apucături rele), sunt capabili de munci grele (*muncă jidovească* = muncă mare grea), nu însă și de munci agricole (*când vor ieși jidanii la secere* = niciodată), vorbesc într-un fel aparte și sunt fricoși (*om jidovetic* = care vorbește ca jidanii, e fricos și bicisnic).

Turcii au fețele întunecate și pline de zbârcituri (*față turcească* = față întunecată; *a fi ca o sau cu obraz de babă turcească* = se spune despre bărbați spâni și cu zbârcituri pe față), sunt geloși și încăpățânați (*a fi gelos ca un turc* = a fi foarte gelos; *a fi turc sau ca turcul* = a fi foarte încăpățânat, a nu vrea să înțeleagă, a nu ține seama de nimic), își dezvăluie ușor felul de a fi și anturajul pe care îl au (*cum e turcul așa e și pistolul* = cum e omul așa sunt și faptele lui, prietenii lui), sunt abuzivi atunci când sunt puși să aplice legea (*turcul te bate, turcul te judecă* = se zice când nu te aștepți să ți se facă dreptate, pentru că cel care te judecă este interesat în cauză), dar sunt puși să plătească pagubele făcute de alții (*turcul plătește sau turcul să plătească* = se spune despre cineva care este silit să plătească, vrând-nevrând, paguba sau cheltuială făcută de alții).

Grecii sunt percepuți ca persoane neserioase, obraznice (*cal verde și grec cuminte nu s-a văzut*), amatoare de mâncăruri puțin consistente (*bucate grecești* = nimica, lucru fără nicio valoare), sunt ceremonioși, chiar și atunci când situația este dramatică (*se poftesc sau se îmbie ca grecii la pușcărie sau la temniță* = se zice când se pofteste unul pe altul să intre sau să ia loc, mai întâi, undeva), dar sunt perfizi și intriganți (*a sta grecește în inima cuiva* = a ști tot ce vorbește și cugetă cineva, a-i cunoaște toate gândurile, chiar și cele mai ascunse).

Nemții sunt văzuți ca oameni taciturni (*a tăcea ca neamțul* = a tăcea, a nu vorbi), cinstiți și corecți (*a spune drept ca neamțul* = a vorbi sincer, dechis), autoritari și dominatori (*neamțul se crede cel mai tare și cere de la toți ascultare*), buni gospodari și bine chivernisiți (*neamțul nu stă în bordei, ci-și face casă cu temei*), ordonați și prosperi (*toate la neamț îs cu rânduială, să nu rămână cu burta goală*), foarte buni meseriași și agricultori deopotrivă (*neamțu-i și paur* [= bauer = țaran], și *faur*), dar înclinați spre băutura (*neamțu crede-n băutura și unguru-n înjurătură; vorbește nemțește = adică e beat; a furat, a apucat luleaua nemțului și șade-n fundul șanțului; neamțul a venit cu pușca și-a băut vinul cu dușca*). În Oltenia, aflată cândva sub dominație austriacă, *a se nemți* nu înseamnă „a face, a se purta precum nemții”, ci *a se îmbăta*.

Țiganii sunt nomazi (*a se muta sau a umbla ca țiganul cu cortul* = a se muta, a umbla din loc în loc; a fi nestatornic), fiind capabili să ajungă în locurile cele mai îndepărtate (*a se duce unde a dus mutu iapa și țiganu cârlanu* = a se duce foarte departe), duc o viață grea, dificilă (*a fi deprins cu nevoile ca țiganul cu scânteile sau scânteia sau ca țiganul cu ciocanul* = se spune despre cel ce înfruntă în viață multe greutăți și necazuri), sunt lăudaroși (*tot țiganul își laudă ciocanul*) și își dezvăluie repede cusururile (*a-și da în petic ca țiganul* = a-și da pe față, fără voie, anumite cusururi, vicii), nu pot să ducă la bun sfârșit ceea ce își propun să facă (*a se îneca ca țiganul la mal* = a eșua, a nu reuși într-o acțiune tocmai când era pe punctul de a o duce la bun sfârșit; *a murit ca și iapa țiganului*, se spune despre cineva care încearcă să facă lucruri peste puterile lui și pretinde că puțin lipsea ca să izbutească), nu știu să aprecieze lucrurile de valoare (*ce știe țiganul ce e șofranul / știe țiganul ce e șofranul ?* = se spune când cineva nu știe să aprecieze valoarea unui lucru deosebit), se comportă inadecvat în anumite împrejurări (*a se îndesa ca țiganul la praznic* = a se înghesui foarte tare unde e rost de mâncare și băutura fără plată; *a nimeri sau a brodi ca țiganul miercurea la stână* = a nimeri într-un loc în momentul cel mai neprielnic).

Unele expresii sunt legate de povestiri anecdotice în care țiganul este personajul principal: *îi sporește ca și laptele țiganului* = se spune despre cel care se așteaptă la câștig și se alege cu paguba, potrivit anecdotei în care țiganul risipește laptele, deoarece crede că acesta

sporește atunci când e pus la fiert sau *și-a mâncat credința* (sau *cinstea, omenia, lefterea*) *ca țiganul biserica* = se spune despre cel care și-a pierdut onoarea. Ultima expresie este întemeiată pe legenda potrivit căreia țiganii și-au construit biserica din caș sperând să obțină unt din ea, dar au sfârșit prin a o mânca:

*Se gândiră, se sfătuiră / Să facă d-o sfântă mănăstire / S-o facă din lemn?
Putrezește / S-o facă din fier? Rugineste / S-o facă de oțel? Plesnește / S-o facă din
zid? Mucezește / S-o facă de caș! Cand o bate vantul / Are să curgă untul.*

În frazeologia românească, străinii sunt văzuți cu o oarecare îngăduință, cel mult cu un dispreț batjocoritor, dar nicidecum nu sunt respinși sau nu li se neagă statutul de ființă umană și, mai mult decât atât, așa cum s-a remarcat (Mazilu 1999: 10 și urm.), nu s-au făcut presiuni asupra lor pentru a se încadra în modelul cultural românesc. Se pare că românii nu i-au judecat pe străini după standarde proprii considerate superioare din punct de vedere cultural și moral, trăsătură specifică etnocentrismului cultural (Goodman 1992: 61). În schimb, *valahul* sau *vlahul* nu se bucură de aceeași îngăduință printre popoarele învecinate, cel puțin în ceea ce privește imaginea desprinsă din unele construcții frazeologice. Ungurii consideră că *valahii sunt puturoși*, adică leneși, și că doar *un valah mort e un valah bun*, iar sârbii sunt de părere că *ciorba bună să o mănânci cu prietenii, iar ciorba rea să o torni valahului în cap*.

SURSE

DA – *Dicționarul limbii române*. Ediție anastatică după *Dicționarul limbii române (DA)* și *Dicționarul limbii române (DLR)*, vol. I – XIX, București, Editura Academiei Române, 2010.

BIBLIOGRAFIE

Goodman, Norman, 1992, *Introducere în sociologie*, București, Editura Lider.
Dușu, Alexandru, 1985, *Călătorii, imagini, constante*, București, Editura Eminescu.
Groza, Liviu, 2011, *Probleme de frazeologie. Studii. Articole. Note*, București, Editura Universității din București.
Mazilu, Dan-Horia, 1999, *Noi despre ceilalți. Fals tratat de imagologie*, Iași, Polirom.

THE IMAGE OF THE ALIEN IN ROMANIAN PHRASEOLOGY

(Abstract)

This study researches the image of aliens reflected in many Romanian expressions. The most common types of aliens that appear in Romanian expressions are the Jew, the Greek, the Turk, the German and the Gypsy. The study concludes that Romanians have no ethnocentric culture because foreigners are regarded with indulgence.